

Gândirea regională în mișcarea gustiană de ridicare a satului

D u m i t r u S A N D U

Universitatea din București, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială
University of Bucharest, Department of Sociology and Social Work

Str. Schitu Măgureanu 9 sector 5, București;

tel.: + (4021) 311.21.68, fax: + (4021) 315.83.91, e-mail: admiteresas@sas.unibuc.ro

http://sas.unibuc.ro/index.pl/contact_ro

Personal e-mail: dumitru.sandu@gmail.com

Regional thinking in the Gustian movement of lifting up villages

The dominant pattern to present Gusti school of Romanian sociology was to consider it as defined by the use of village monographs. Tenatives of Anton Golopentia, younger member in the elite of the sociological school, to use more flexible research tools (reduced monograph, survey, typologies) were considered as marginal deviations from the mainstream of the group. The article provides empirical evidence that the regional approach was largely promoted in the Gusti movment starting with 1927. Different forms of regions were adopted by Henry Stahl and Anton Golopentia, especially, to frame the selection of villages for monographs or for practical interventions, for data analysis or for understaning specific local profiles of villages. Two of the basic paradigmes of Dimitri Gusti – referring to total monograph and to building social atlas of the country by monographing all the localities – are considered in the paper as creative utopias with a large impact in the development of Romanian sociology.

Keywords: Gusti social movement, regional thinking, creative utopias, total monography, sociological atlas

Care a fost rolul gândirii regionale în practica științifică și de acțiune socială la nivelul mișcării gustiene în perioada interbelică? O primă dificultate de răspuns la întrebare decurge din modurile esențiale prin care a fost desemnată școala în publicistica de specialitate, în istoria sociologiei. Au fost adoptate, în acest sens, desemnări prin mentor, metodă, spațiu local de activitate sau spațiu național reprezentat prin cercetările realizate. Corespunzător perspectivelor enumerate, discuția a fost dusă în termeni de școală *Gusti sau gustiană* (Z. Rostás, 2005), *monografică* (H.H. Stahl, 1981), *de la București* (T. Herseni, 1941; Larionescu, 2007; Z. Rostás, 2001) sau *românească de sociologie* (H.H. Stahl, 1980). Desigur, diferitele modalități de desemnare a Școlii denotă perspective particulare de valorizare a acesteia și nu se pune problema de a distinge între nume adecvate sau nu. Aceste desemnări au, însă, valența unor lentile de evidențiere a ceea ce este de maximă valoare și

specificitate în conținutul respectivei mișcări intelectuale. Accentul pe originalitatea de metodă este pus prin caracterizarea ei ca mișcare monografistă.

Din punctul de vedere al producției publicistice, Școala este fără îndoială de tip monografic. Paula Herseni inventaria în 1940 publicațiile acesteia în perioada 1929-1940 și le ordona pe capitole corespunzătoare cu structura sistemului sociologic gustian (cadre, manifestări, unități și relații, procese sociale) la care adăuga trei capitole de teorie, istoria doctrinelor și metode de lucru. În total sunt listate 541 de titluri publicate², grupate în 14 capitole (teorie, istoria doctrinelor, metode, monografiile sociologice, cadru cosmic, cadru biologic, cadru psihic, cadru istoric, manifestări economice, spirituale, moral-juridice, administrativ-politice, unități și relații, procese sociale). Dintre aceste, 106 au caracter teoretic sau doctrinar (capitolele I și II din listă). Din restul de 335 publicații, ponderea celor care se referă explicit la metoda

monografică sau la studii de caz comunitare (pe sat, comună, oraș) sau pe indivizi reprezentativi din astfel de comunități este de peste două treimi (229 titluri).

În pofida acestor evidențe empirice cantitative și a unei tradiții de etichetare, mișcarea socială gustiană de cercetare și acțiune socială a avut, începând cu cercetarea de la Nerej, din 1927, și o componentă puternică și permanentă de abordare regională (H.H. Stahl, 1934, pp. 103-113). Asupra acestor cadre de gândire regională este orientată analiza pe care o întreprind în continuare. În forma ei de cercetare-acțiune, mișcarea a fost dusă de Gusti în principal împreună cu Henri H. Stahl, Anton Golopenția și Octavian Neamțu. Pentru componenta strictă de cercetare, la echipa menționată se adaugă contribuțiile lui Traian Herseni și Mircea Vulcănescu. Studiile Seminarului de Sociologie al Universității București, cercetările-acțiune și intervențiile sociale promovate de Fundația Culturală Regală «Principele Carol» și de către Serviciul Social se înscriu, cu nuanțe diferite, în seria mișcărilor sociale de „ridicare a satului” din România primei jumătăți a secolului al XX-lea (Sandu, 2012). Ele vin în continuarea mișcărilor susținute de către Spiru Haret prin cercurile școlare în anii 1900 și, ulterior, prin comitetele școlare, de către ministrul Constantin Angelescu în anii 1920-1930 (Livezeanu, 1998).

Punerea în evidență a tipurilor de abordare regională adoptate în cadrul mișcării inițiate de Dimitrie Gusti este utilă nu numai pentru o mai bună înțelegere a mișcării sociale în sine ci și pentru a putea face evidente în mai mare măsură legăturile dintre Școala Gusti și condiționările sociale ale perioadei în care s-a manifestat cu preponderență. În plus, dinamica sau ecourile Școlii, în perioadele comunistă și postcomunistă (atât cât putem distinge în momentul de față) pot fi urmărite mai ușor dacă este clar identificată componenta de gândire regională a Școlii Sociologice de la București din perioada interbelică.

Cele trei utopii asociate ideii de monografie integrală

Cunoașterea națiunii prin cercetare concretă este concepută de Gusti ca proces ascendent, de la unitățile mici, precum satele și orașele, la cele mijlocii de ordin regional, pentru ca în final să se ajungă la înțelegerea întregului național, cu toate tipurile de unități subsumate Regiunile, fie că se cheamă județe sau provincii sau regiuni etnice, apăreau în proiectul gustian de cercetare după sate și orașe pentru că sunt mai mari, „se cercetează mai greu”:

„Din moment ce sociologia este știința realității sociale, iar realitatea socială concretă este formată din unități sociale, nu ne rămâne altă metodă mai potrivită decât să cercetăm cu de-amănuntul, *integral cât mai multe cu putință* dintre unitățile sociale existente. Pentru studiul

realității sociale românești, am socotit ca trebuie să începem cu satul. Unitățile sociale mai mari se studiază greu, ele trebuiesc cercetate mai târziu... Programul nostru de lucru cuprinde însă de la început și aceste unități, deci monografiile de sate, monografiile de orașe, monografiile de întreprinderi, *monografiile de județe, monografiile de regiuni etnice* și în sfârșit, ca un rezultat final, monografia sau știința națiunii întregi” (D Gusti, 1937, pp. 56, sublinierile ns. DS).

Monografia în această fază era concepută ca fiind de tip integral, pe schema patru cadre și patru tipuri de manifestări, cu specificare de unități, relații și procese sociale. Nerejul din Vrancea a fost monografia exemplară pentru model (H.H. Stahl, 1939a). Cel care a fost cel mai aproape de modelul monografiei pure, ortodoxe, în literă și spirit Dimitrie Gusti, profesorul Henri Stahl, este și cel care, peste ani, considera proiectul ca fiind utopic:

„Până la urmă socotesc că încercarea de a face o monografie de sinteză din toate punctele de vedere într-un singur discurs este utopică. Și inutilă. E irealizabilă și inutilă. Pentru Gusti ar fi fost util să dovedească veracitatea teoriei lui pe cadre și manifestări. Ori, asta nu mă interesează, și nu văd pe cine l-ar interesa treaba aceasta. Iar în momentul de față toți cei care au încercat să facă asemenea sinteze de monografii, urmând școala monografiei lui Gusti, după Gusti, au căzut în același păcat” (Z. Rostás, 2000, p. 76).

Imensul succes de școală și mișcare socială din perioada 1925-1937 îl determina pe Gusti să creadă că este posibil ca în patru ani să acopere cu studii toate cele 15 mii de sate ale României de atunci. Nu îi părea o utopie ca în fiecare dintre cele 71 de județe să fie făcute, în medie, câte 53 de studii anuale. Soluția umană pentru acest efort uriaș era văzută în altă utopie, cea a serviciului social obligatoriu:

„Noi preconizăm introducerea serviciului social obligator. Să fie obligați toți intelectualii țării, de toate gradele și toate specialitățile, se facă un stagiu de câteva luni în folosul cunoașterii și înălțării patriei. În fruntea lor trebuiesc puși toți oamenii de știință, geologii, geografii, naturaliștii, biologii, antropologii, psihologii, istoricii, economiștii, etnografii, folcloriștii, juriștii și sociologii țării” (D Gusti, 1937, pp. 58-59).

Este suficient, însă, să vedem ce s-a întâmplat un an mai târziu, în 1938, când a avut loc prima anchetă sociologică de proporții la nivelul a 60 de sate, coordonată de Anton Golopenția și D.C. Georgescu. În istoricul cercetării, semnat de către profesorul Gusti la începutul primului volum din seria *60 de sate* (Georgescu & Chibulcuteanu, 1939), este prezentată un tabel sintetic al gradului de realizare a fiecăreia dintre cele șapte fișe care trebuiau completate la nivelul fiecărui sat. Deși au lucrat 850 de echipieri voluntari, numai 60% din totalul

fișelor au fost completate iar monografiile sumare au fost realizate numai în 16 din cele 60 de sate (D Gusti, 1939, pp. XIV-XV). Se lucrase nu cu muncă obligatorie ci cu voluntari din echipele regale studențești, formați deja în anii anteriori și nu pe formula de monografie completă ci de cercetare statistică prin fișe de sat sintetice și cu tentativa de monografii rapide. Chiar așa, problemele la teren și, ulterior, la prelucrarea datelor s-au dovedit considerabile. În prezentarea pe care o făcea primelor două volume din *60 de sate în Sociologie Românească*, nr. 7-12 din 1942, Golopenția explica deficiențele în culegerea datelor nu numai prin lipsa de formație sociologică a unora dintre echipieri sau chiar de interes. El menționează și tendința acestora de a da prioritate problemelor practice de ajutorare a comunităților în care lucrau:

„Faptul se datorește împrejurării că nu toți cei 850 studenți echipieri voluntari din campania 1938 aveau suficient interes pentru cercetările monografice, cu atât mai puțin suficientă pregătire sociologică. Activitatea echipelor urmărind realizări practice, renunțau la cercetare sau o făceau în grabă adeseori chiar echipele bune, ca să-și poată consacra întreg timpul muncii de organizare a satului. Autorul acestei recenzii și-a refuzat, de pildă, în vara 1937 când a condus echipa din Căianul-Mic (Someș), plăcerea de a aduna material pentru monografia acestui sat de agricultori cu ocupația anexă a negoțului de ceară, spre a putea reuși în efortul de a construi cu ajutorul localnicilor clădirea cooperativei din sat” (A. Golopenția, Golopenția, S., 2002, pp. 223-224).

Toate cele trei idei anterior menționate – monografia integrală a satului, atlasul social construit prin monografierea tuturor satelor și obligarea tuturor intelectualilor să presteze muncă la sate – erau utopice. Nu incapse îndoielă că în satele lor a stat în principal motivația pozitivă a unei mișcări sociale de amploare de ridicare a satului românesc. Sigur că sunt nuanțe și diferențieri de grad și mod de implicare și motivație pentru diferiții actori ai proiectului. Henri Stahl și Anton Golopenția au fost gustiștii care au reacționat cel mai puternic pentru distanțarea de cele trei utopii, pentru promovarea unor alternative, și în anii 30 și ulterior, prin ceea ce au realizat (Sandu, 2012). După cum vom vedea și în analiza care urmează, modalitățile și alternativele de distanțare au fost diferite.

Ieșirea din utopie: de la monografia totală la cea sumară sau pe problemă

Dintre cele trei utopii ale mișcării sociale gustiene, una singură poate fi considerată ca investiție iremediabil pierdută, cea în serviciul social obligatoriu. Nu poți face dezvoltare comunitară, bazată pe participare voluntară, sub constrângere. Este posibil și dezirabil acest lucru

numai în logica regimurilor autoritare sau totalitare de tip Carol al II-lea sau Ceaușescu. Acceptarea unei astfel de idei din partea lui Gusti a fost un tribut plătit spiritului totalitar al locului și timpului. Foarte probabil, însă, că susținerea ideii de serviciu social obligatoriu din partea sa a fost și reflex al dorinței de a vedea generalizată aplicarea schemei sale de lucru (Carol al II-lea, 2003, pp. 246, lega eșecul Serviciului Social obligatoriu de „o prea mare dorință a lui Gusti să facă bine”). Asupra ideii de atlas social realizat prin monografii totale pentru toate localitățile componente ale unei țări cred că se poate discuta cu folos în continuare. Ideea de monografie sumară a satului pe care Golopenția (1939) o lansa ca alternativă la monografia completă, încorsetată în schema patru cadre și patru manifestări, este una care cred că s-a dovedit viabilă în timp.

În convorbirile cu Zoltán Rostás, din anii 1980, Stahl adoptă o atitudine tranșantă și aruncă monografiile sumare în zona extra-științifică a simplului reportaj jurnalistic. Ca și Golopenția cu peste patru decenii înainte își manifesta și el dezacordul cu ideea monografiei totale de tip gustian. În locul ei opta, însă, pentru monografia tematică, centrată pe o problemă, folosind raportarea la diferite cadre sau manifestări pentru explicarea problemei centru de interes:

„Așa însă am făcut (în Vrancea, nn. DS) o analiză completă a unei probleme. Nu monografia unui sat întreg! Pe o problemă. Și *această problemă trebuie să fie analizată din toate punctele de vedere* ale disciplinelor sociale particulare. Adică, *aceasta a fost ceea ce am învățat eu, până la urmă*, din școala Gusti... Au mai fost încercări în acest domeniu. Au mai fost oameni care au lucrat pe o anumită problemă. Și a fost Golopenția care a gândit să facă *monografii sumare*. Fără ambiții prea mari, dar totuși să facă o monografie sumară. *Nu cred în monografiile sumare*. Sunt interesante, la o simplă lectură, e un reportaj, dar nu-i o lucrare științifică. Nu are tăria unei lucrări științifice. Lucrarea științifică nu poate să-și puie ambiția să rezolve problema aceasta a unei *monografii totale* a unei localități. Nu se poate. Sunt așa de multe elemente care nu au legătură între ele, încât nu le poți povesti dintr-o singură dată. *Trebuie să te axezi pe probleme*. Numai așa se poate face o treabă serioasă. Problema aceea – repet – *analizată pluridisciplinar*” (Z. Rostás, 2000, pp. 77-78. În italice sunt sublinierile noastre, DS.).

Contextul unei astfel de dezbateri este potrivit pentru a exprima un punct de vedere diferit. Nu cred că trebuie optat între monografii sumare sau cercetări cu specificitate tematică. Ambele sunt utile din perspective diferite. Golopenția introducea ideea metodologică a monografiilor sumare în 1939 cu referire precisă la promovarea cercetărilor comparative și a celor care să fie de folos administrației prin producerea unor instrumente de acțiune de tipul atlasului sau harții sociologice. Ținuturile ca regiuni

administrative, instituite prin lege în august 1938 de către Carol al II-lea, erau explicit vizate de Golopenția ca unități teritoriale la a căror cunoaștere monografiile sumare pot contribui prin argumentare de tipologii de comunități, prin construirea unor hărți sociologice (A. Golopenția, Golopenția, S., 2002, p. 174). Monografiile pe probleme pentru care pledează Stahl și pe care le exemplifică prin cercetarea sa de tip regional asupra devălmășiei în Vrancea nu exclud abordările de tip monografie sumară. Sunt numai un alt tip de abordare în care comparația poate trece în plan secund și reprezentarea de tip atlas nu este obiectiv de cercetare. Ambele alternative promovate de Golopenția și de către Stahl au contribuit direct la instituirea cercetărilor comparative, pe tipuri de comunități, sau de tip regional.

Rigoarea metodologică asociată monografiei totale trimetea la o cuprindere tematică și greu de realizat și la informație inutilă, de necorelat fie în scopuri descriptive, fie explicative. Sub acest aspect era o abordare utopică. Aceeași rigoare, însă, a jucat un rol pozitiv de necontestat în formarea primelor generații de sociologi români profesioniști. Seria de interviuri orale realizate de către profesorul Zoltán Rostás cu cei care direct sau indirect au fost formați în mediul sau spiritul Școlii Gusti este pe deplin convingătoare în acest sens. Din punctul meu de vedere interviurile cele mai semnificative pentru ideea anterior menționată sunt cele cu Marcela Focșa (Z. Rostás, 2003), Nicolae Dunăre, Gheorghe Serafim (Z. Rostás, 2006) și Constantin Marinescu (Z. Rostás, 2009). Generațiile de studenți sau tineri cercetători care în anii 60-70 au avut șansa de învăța sociologie cu profesorul Henri Stahl³ (Mihăilescu & Rostás, 2007) sau de a colabora cu profesorul Traian Herseni pot vorbi foarte ușor și convingător despre imensele avantaje rezultate din contactul direct cu reprezentanți de marcă ai Școlii lui Dimitrie Gusti.

Monografiștii nu au ajuns la regiuni numai pentru că aceste erau în lista de unități sociale ale sistemului gustian sau pentru că din atlasul sociologic nu puteau lipsi regiunile. Satele care urmau a fi selectate pentru monografia sau pentru intervențiile echipelor regale studențești trebuiau alese după anumite criterii. Provinciile istorice erau unități de maxim interes în viața publică românească cu atât mai mult cu cât unele dintre ele erau *alipite* prin marea unire de la 1918. Construcția instituțională a statului după Unire s-a realizat și printr-o amplă dezbateră asupra diferențelor regionale și a politicilor de rezolvare a problemelor apărute brusc după 1918 (Livezeanu, 1998). Reformele care ar fi trebuit să ducă la rezolvarea problemelor legate de diferențele regionale trebuiau fundamentate în cât mai mare măsură, în concepția gustiană, pe o foarte bună cunoaștere a realității. Pe această linie a intrat, masiv, regionalizarea istorică în setul de criterii care au ghidat drumurile monografiștilor.

Drumurile regionale ale monografiștilor și echipierilor

Inițial, primele două sate pentru cercetarea monografică – Goicea Mare în Dolj și Rușetu în Brăila – au fost alese, se pare, mai mult pe considerente de apropiere de București, de oportunitățile de intrare și locuire temporară în comunitate pentru grupa de monografiști. Începând cu Nerej, în 1927, sub influența, foarte probabil hotărâtoare, a lui Henri Stahl se trece la **alegeri ghidate pe criterii de regionalizare istorică**, asigurarea unor posibile comparații și gradul de „urgență” în înregistrarea unor lumi sociale pe cale de dispariție. În ordine de primă urgență a fost ales Nerejul pentru că reprezenta un gen de supraviețuire de tradiționalitate rurală cu mare probabilitate de dispariție rapidă. Trei dintre cele șapte sate cuprinse în cercetările aprofundate din perioada 1925-1932 au fost selectate având în minte explicit vechile țări ale Vrancei (pentru Nerej), Câmpulungului Moldovenesc (pentru Fundul Moldovei) și Codrului (pentru Cornova), menționate de Dimitrie Cantemir. Drăgușul a fost luat ca ilustrare pentru Țara Oltului din Transilvania iar Runcul din Gorj pentru a putea compara două sate din regiuni învecinate legate prin linia Carpaților. Au fost urmate, deci, criteriile de selecție în care apartenența la forme regionale arhaice de tipul țărilor sau ținuturilor din provincii istorice diferite a avut prioritate. În ceea ce privește provinciile a existat preocuparea de a avea sate și din Vechiul Regat și si provinciile alipite. Din fericire, toate aceste aspecte de gândire metodologică regională au fost notate cu acuratețe de către Stahl:

„Seminarul de sociologie, atunci când a plecat în cele dintâi campanii monografice, și-a ales satele după ușurințele practice pe care le ofereau. Au fost alese *satele care ridicau un minimum de dificultăți*. O data însă făcute cele dintâi încercări și metoda noastră de lucru creată, am avut puțința unor alegeri mai critice. Astfel, satul Nereju a fost ales pentru că *ținutul Vrancei* reprezenta, în viața poporului roman, un exemplu perfect de ruralitate tradițională, trăind în forme străvechi, pe vremuri generale întregii tari și astăzi pe cale de completă dispariție. A trebuit să alergăm, în primul rând, la *lucrurile cel mai urgent*. Un sat pe cale de urbanizare, îl vom putea studia și peste zece ani. Un sat arhaic însă, pe zi ce trece, devine mai greu de găsit. Apoi, Fundul Moldovei a fost ales pentru dublul motiv că el ne da *pilda unui sat din ținuturile alipite, organizat în forme care fuseseră pe vremuri aceleași ca ale Vrancei* și care ne permitea, deci, un studiu comparativ deosebit de fructuos. Drăgușul și Runcu reprezintă tot o problema îngemănată și alegerea lor a avut ca scop studiul comparativ a două sate de pe cele două culmi ale Munților Carpați. În sfârșit, satul Cornova, pe lângă faptul că este un sat basarabean și că Basarabia de astăzi merită să fie cunoscută, ne-a permis să închidem ciclul cercetării celor trei regiuni de veche viață țărănească

autonomă pomenite de Cantemir: a Vrancei, a Câmpulungului Moldovenesc și a Codrului? (H.H. Stahl, 1934, pp. 107. Sublinierile noastre, DS, în italice.).

Desigur, coordonarea echipei a aparținut mentorului, profesorului Gusti, și multe dintre decizii se luau după discuții în cadrul nucleului de organizare. Nu se poate însă merge nici pe ideea că Stahl a fost un simplu cronicar a ceea ce înfăptuise Gusti sau echipa cu care acesta lucra. Mărturia explicită din anii '80, din *Amintiri și gânduri...*, susține din plin ipoteza noastră: „N-aș vrea să afirm că programul cercetărilor monografice care au urmat câțiva ani de zile, a fost determinat exclusiv de mine. Totuși, cuvântul meu a trebuit să aibă o greutate oarecare, căci nu a putut rezulta din simplu hazard faptul că după Rușetu a fost aleasă Vrancea ca loc de studiu, adică o regiune care avea faima de <razeșie> clasică, socotită de Cantemir drept <republică țărănească>...” (H.H. Stahl, 1981, p. 46). Interesul lui Stahl, deja consolidat, după campania de la Rușetu, din 1926, pentru formele regionale de viață țărănească liberă a fost cel care, bine argumentat în cadrul echipei, a dus la alegerile regionale care au urmat până în 1931, la Cornova.

Discuția directă dintre Zoltán Rostás și Henri Stahl lămurește lucrurile în și mai mare măsură în legătură cu rolul său în alegerea satelor pentru monografiere, cu fundamentare tematică și regională:

„– *La această alegere pentru Nereju, la care ați contribuit și Dvs., și Georgescu... Sau Constantinescu?*

– Constantinescu.

– *Opțiunea s-a datorat faptului că ați vrut Dvs. un sat de razeși?*

– Fără îndoială.

– *Și N. C. Constantinescu ce motiv a avut? Era din partea locului?*

– Era cam din regiune și vizitase această Vrance împreună cu fotografii Berman și avea o colecție de fotografii din regiunea aceea. Că cine o fi pomenit prima oară Vrancea, el sau eu, nu știu. Însă în tot cazul Nerejul eu l-am depistat, ca și Drăgușul și Runcu. Tot eu am ales satul” (Z. Rostás, 2000, p. 59).

Așa cum a procedat cu foarte multe dintre secvențele de detaliu ale cercetării monografice, profesorul Stahl a procedat la o standardizare și aici, la capitolul referitor la modul de alegere a satului în interiorul regiunii:

„Este iarăși un lucru de la sine înțeles că ceea ce se alege mai întâi este regiunea. Urmează, apoi, alegerea, în sânul regiunii, a unui sat. Din vreme, *se strâng informațiile scrise* care există cu privire la acea regiune și se extrag pe fișe toate informațiile. Se cer însă și *informații verbale* de la toți cei care au cercetat regiunea. Din suma totală a satelor, vreo câteva sate ajung astfel a fi alese:

sate care nu sunt nici prea mari, nici prea noi, și nici prea în contact direct cu orașul. În sfârșit, care să permită și prezența, timp de o lună, a unui grup mare de oameni străini. Se trimite apoi în cercetare *o echipă, care să cutreiere regiunea*” (H.H. Stahl, 1934, pp. 107. Sublinierile noastre, DS, în italice.).

Algoritmul de alegere pentru selecția satului în cadrul regiunii este descris tot de Stahl pentru aplicarea sa în cazul Cornovei din județul basarabean Orhei: se face o documentare prealabilă; este trimisă în teren o echipă formată din M. Cotescu și D. Georgescu; Dimitrie Gusti expediase în prealabil la Chișinău o scrisoare academicianului Ștefan Ciobanu cu rugămintea să ajute echipa în alegerea unui sat „vechi răzășesc, cu săteni care să se cheme între ei Căpitane și situat lângă o mănăstire” (Diaconu, Rostás, & Șoimaru, 2011, p. 584); după discuții la Chișinău și la Orhei cu autoritățile, sunt selectate 44 sate din județele Lăpușna, Orhei și Soroca; 21 dintre acestea sunt vizitate de către echipa bucureșteană și pentru 12 dintre acestea sunt întocmite fișe de prezentare; ulterior la București, după corelarea tuturor informațiilor alegerea se face între Ulmu și Cornova; acesta din urmă este ales în final „în locul Ulmului, care era prea mare (de unde dificultățile de lucru pentru o monografie care voia să epuizeze complet materialul) și care era și mai înaintat pe drumul urbanizării sale” (H.H. Stahl, 1934, p. 112). Se menține, în consecință, regula de a alege un sat mic. În absența unor sate de tip tradițional, așa cum se dorea, preferința este pentru satul mai puțin urbanizat. După cum se va vedea însă la teren, procesul de urbanizare (A. Golopenția, Golopenția, S., 2002, studiul lui Anton Golopenția din 1932 referitor la orașenizarea Cornovei, publicat în Arhiva pentru știința și reforma socială, nr. 1-4) era mai avansat decât la oricare dintre satele anterior cercetate.

Cadrul provinciilor istorice este folosit nu numai în selecțiile pentru monografiere satelor, ci și în **selecția pentru ancheta** pe cele 60 de sate (A. Golopenția, Georgescu, DC, 1941) și în orientarea pentru alegerea celor peste 200 de sate în care au mers echipele regale studențești de **intervenție socială**⁴. Ilustrativă pentru modul în care a lucrat Fundația Principele Carol cu echipele studențești este prezentarea succintă pe care o făcea Henri Stahl în legătură cu satele alese pentru cele 12 echipe care au lucrat în 1934: „Alegerea satelor în care au fost trimise aceste echipe s'a făcut astfel: în fiecare regiune istorică⁵ s'a ales cel puțin câte un sat, avându-se în vedere să fie în număr aproape egal satele de câmp, de munte și cele de apă” (H.H. Stahl, 1939b, p. 97. Text publicat inițial în „Experiența echipelor regale studențești” în Revista Fundațiilor Regale, 1935/1 ianuarie.)

Regiunea în practica monografică nu este, însă, numai cadru de selecție a satelor pentru cercetare și intervenție socială. Ea este și **cadru de analiză și interpretare**. La Drăguș, spre exemplu, în ședința de

seară de la ora 21, din 14 iulie 1929, un punct aparte îl constituie prezentarea specificului istoric al țării Oltului de către Henri Stahl. Regiunea este introdusă monograficilor ca fiind specifică nu pentru Ardeal, ci pentru zona de contact între Muntenia și Ardeal, pentru ținuturile grănicerești și cu viață comunitară în care organizarea de tip devălmaș a avut un rol important (H.H. Stahl, 1934, p. 122). Exemplare pentru folosirea diferitelor tipuri de regiuni istorice sau subregiuni sunt studiul referitor la *Starea culturală și economică a populației rurale a României* publicat în 1939 (A. Golopenția, 2002 [1939]) și *Satele devălmașe* al lui Stahl, publicat în anii '50 și '60, dar folosind o bună parte din datele culese comunitar-regional în perioada interbelică (vezi, spre exemplu, comparațiile între diferite cofederări de sate pe „țări” în capitolul VII din H. H. Stahl, 1958).

În fine, în seria funcționalităților pe care le-a avut gândirea regională în mișcarea social-universitară Gusti este de menționat și **diagnoza socială pe unități regionale administrative**. Raportarea cercetării sociale gustiene la schimbările administrative în 1938 este semnificativă în acest sens. Noile regiuni administrative introduse de Carol al II-lea sub numele de ținuturi, împreună cu tot sistemul instituțional asociat, au fost percepute cu aprecieri pozitive și negative în dezbaterile din epocă (Argetoianu & Neagoe, 2002, p. 302; Conea, 1938) dar și ulterior, la peste 70 de ani (Mănescu, 2010). Unele dintre noile ținuturi cu statut de regiune administrativă mergeau pe atitudinea voluntaristă a lui Carol al II-lea de ignorare a unor diferențieri regionale majore (precum cele din cadrul ținutului Bucegi care reunea județe din sudul Transilvaniei cu cele din nordul și sudul Munteniei). Este foarte probabil că gruparea Gusti nu a agreat noul mod de regionalizare în detaliu⁶. Golopenția aprecia în „Rolul științelor sociale în noua tehnică administrativă”, publicat în *Sociologie Românească* 3-4, în 1938, că „noua lege administrative, revoluționară față de starea de până acum a administrației noastre, este totuși conservatoare în raport cu progresele contemporane ale tehnicii administrative.” (A. Golopenția, Golopenția, S., 2002, p. 82). Rolul științelor sociale în noul context era definit de Golopenția prin referire la cerința de a forma specialiștii necesari pentru cunoașterea realităților sociale și „lămurirea prin cercetări a cât mai multor subunități ale țării.” (A. Golopenția, Golopenția, S., 2002, p. 84). În același număr din *Sociologie Românească* în care Conea și Golopenția discutau despre noile ținuturi, Ion Measnicov publica un prim studiu despre profilul demografic al noilor regiuni aflate la vremea respectivă încă în stadiul de proiect (Measnicov, 1938).

Concluzii și discuție

Mișcarea gustiană de *ridicare a satului* a fost una în care s-a pornit de la cunoașterea de tip monografic (1925-1932) și s-a continuat, cu intervenția socială și cercetare-acțiune prin echipele regale studentești (1934-1938) și, pentru scurt timp (octombrie 1938 – septembrie 1939), cele ale serviciului social. **Progresul metodologic pe componenta științifică a mișcării sociale** s-a realizat, în esență prin:

- **standardizarea monografiilor** (D. Gusti & Herseni 1940; H.H. Stahl, 1934),

- trecerea de la **regionalismul de selecție a unităților sociale la cel de analiză** a unor fenomene sau probleme sociale,

- **adoptarea monografiilor sumare** (A. Golopenția, 1939) ca instrument de analiză regională și pentru studii de comunitate comparative și pentru fundamentarea analizelor de atlas social,

- promovarea **cercetărilor regionale centrate pe o problemă** specifică precum abordarea devălmașiei de către Stahl în Vrancea,

- cercetarea prin anchete cu **folosirea amplă a statisticii și a tipologiilor** (A. Golopenția, Georgescu, DC, 1941).

Este adevărat că ideile gustiene de monografie totală și de atlas social construit prin monografierea completă a țării au avut caracter preponderent utopic prin nivelul la care plasau așteptările de metodă și rezultate de cercetare. Ar fi de adăugat, însă, imediat, comentariul că a fost vorba de **utopii necesare și fertile** (spre deosebire de o altă utopie, cea a serviciului social obligatoriu). Ele au fost necesare din cel puțin două motive. În primul rând pentru că cercetarea empirică rurală nu avea în anii 20-30, când a fost lansată de Gusti, nicio tradiție de structurare științifică, de confruntare a ideilor metodologice și teoretice cu faptele. Accentuând foarte tare pe completitudinea observării și pe caracterul sistematic al cunoașterii, **Gusti a pus bazele unei sociologii întemeiată pe fapte și metodă**. Din multe puncte de vedere monografia gustiană a fost substitutul românesc necesar al *Regulilor metodei sociologice* în variantă franceză, durheimistă (Durkheim, 2003 [1894]). Deși utopice ambele idei de monografie totală și de atlas social bazat pe cercetarea tuturor localităților, ele s-au dovedit fertile nu numai prin mișcarea social-științifică pe care au generat-o, ci și prin alternativele care au apărut⁷. Monografiile sumare (promovate de Anton Golopenția începând cu *60 de sate*) și de cercetare comunitară sau regională centrată pe probleme (Henri Stahl începând cu cercetarea regională a problemei devălmașiei în Vrancea) au fost principalele alternative care au marcat ieșirea din utopia metodologică gustiană.

Gândirea regională a fost implicată și în modul de organizare a campaniilor de acțiune socială ale echipelor regale studentești. În selectarea satelor pentru cele 12 echipe studentești din 1934, spre exemplu, au fost avute în vedere atât criteriile geografice (localizare la munte,

câmpie sau în apropierea apelor pentru sate) cât și de provincie istorică.

Toate detaliile de mod de lucru invocate susțin ideea că, atât în planul cercetării, cât și la nivel de acțiune socială, mișcarea socială gustistă de ridicare a satelor a fost orientată, în ansamblu, pe liniile ei de durată, **nu monografistă, ci comunitar-regională**. Aprecierea cred că este validă în special pentru lucrările și proiectele în care Henri H. Stahl și Anton Golopenția au avut un rol de autori sau principali contributori. Eticheta de „școală monografică a lui Dimitrie Gusti” este legată mai mult de mentor, publicațiile și intențiile sale. În schimb, denumirea rezultată din analizele anterioare, cea de **mișcare socială comunitar-regională**, vizează în special publicațiile și acțiunile efective ale întregii mișcări în perioada interbelică și ulterior.

Tematica abordărilor regionale în cadrul mișcării sociale gustiene este una relativ nouă în literatura de specialitate. Sper ca, odată trezit interesul pentru temă, analizele să continue. Rămâne să fie deschisă și linia de analiză a **(dis)continuităților între abordarea comunitar-regională din perioada interbelică și cea postbelică/postcomunistă**.

Note:

1. Prezentul material este o continuare a celui publicat anterior în *Secolul 21* (Sandu, 2012). Mulțumesc profesorilor Sanda Golopenția și Zoltán Rostás pentru comentariile utile la ambele articole.
2. Analizele empirice publicate și menționate în lista Paulei Herseni (1941) provin majoritar din campaniile monografice (Goicea Mare – 1925, Rușețu – 1926, Nerej – 1927, Fundu Moldovei – 1928, Drăguș – 1929 și 1932, Runcu – 1930 și Cornova – 1931), din cercetările-acțiune ale echipelor regale studențești (233 de sate în perioada 1934-1838 conform Stahl 1981, p. 296) sau din cercetările filialelor regionale ale Institutului Social Român.
3. Nu este aici locul potrivit pentru mărturiile personale, ca fost student și doctorand al Profesorului Henri H. Stahl. Mă limitez, deocamdată, la simpla menționare a faptului că, în absența unei astfel de șanse, drumul meu profesional ar fi fost cu totul altul și pe conținut tematic, și metodologic și ca stil de a face cercetare. Foarte probabil ar fi fost un parcurs mai puțin legat de sat, regiune, metodă, centrare pe probleme, diagnoză și acțiune în spațiul social.
4. Vezi lista acestor sate în *Curierul Echipelor Studențești* din an IV, nr. 3, 1938.
5. Cele 12 sate ale primei campanii a echipelor regale studențești din 1934 au fost: Stănești, Corbi și Nușoare în Muntenia; în Bucovina - Sadova și Năpădeni; Văcăreni și Ferdinand I în Dobrogea; Miron Costin și

Nerej în Moldova; Goicea Mare în Oltenia; Fibiaș în Banat; Leșu în Transilvania (H.H. Stahl, 1939b, p. 97)

6. Proiectul de lege administrativă fusese încredințat de către Carol al II-lea, în esență, lui Armand Călinescu în calitate de ministru de interne și profesorului Paul Negulescu la Institutul de Științe Administrative (Argetoianu & Neagoe, 2002, pp. 128, 302).

7. Ideea lui Golopenția de a merge spre construirea unui atlas sociologic al României lucrând cu monografiile sumare și cu profiluri ale satelor delimitate în baza unor indicatori sintetici îmi pare a fi punctul de pornire al unui lung proces care a dus la formele actuale de atlas sociologic din România. Un exercițiu relevant în acest sens ar putea fi experiențele de definire a dezvoltării localităților din perspectiva teoriei capitalului comunitar (uman, material, simbolic, vital, regional etc.). Tehnicile moderne de analiză statistică și informatică a datelor de recensământ sau din alte surse oficiale, în conjuncție cu premisele teoretice ale capitalului comunitar, au dus la construirea unor măsuri sintetice de tipul indicelui dezvoltării sociale a localităților (IDSL) și, implicit, la construirea unor harți sociologice care au cuprindere deplină a localităților țării și grad foarte ridicat de relevanță (Sandu, 2011). Desigur, acestea nu reprezintă un atlas social ci numai hărți pentru un astfel de atlas.

Bibliography:

- Argetoianu, C., & Neagoe, S. (2002). *Însemnări zilnice/ Daily Records. Vol. IV*: Editura Machaivelli.
- Carol al II-lea. (2003). *Însemnări zilnice/ Daily Records (Vol. II)*. București: Scripta.
- Conea, I. (1938). Sugestii și indicații geo-istorice pentru numirea și determinarea marilor unități administrative ale României/ Geo-historical suggestions for naming the great administrative units of Romania. *Sociologie Românească*, III(4-6), 239-246.
- Diaconu, M., Rostás, Z., & Șoimar, V. (Eds.). (2011). *Cornova 1931*. Chișinău: Quant.
- Durkheim, E. (2003 [1894]). *Regulile metodei sociologice/ Les Règles de la Methode Sociologique/ Rules of Sociological Methods, traducere de by C. Sudeteanu*. Filipești de Targ: Editura Antet.
- Georgescu, A., & Chibulcuteanu, I. (1939). *60 de sate românești. Populația/ 60 Romanian Villages. Population (Vol. I)*. București: Institutul de Științe Sociale ale României.
- Golopenția, A. (1939). Monografia sumară a satului/ Reduced monography of the village. *Curierul Serviciului Social*, V(4).
- Golopenția, A. (2002 [1939]). Starea culturală și economică a populației rurale din România/ Cultural and economic state of the rural population from Romania. In A. Golopenția & S. Golopenția (Eds.), *Anton Golopenția. Opere complete (Complete Works). Vol. II*. București: Editura Univers Enciclopedic.

- Golopenția, A., Georgescu, DC. (1941). *60 sate românești: cercetate de echipele studentești în vara 1938: anchetă sociologică/ 60 Romanian villages in the research of student's teams during the spring of 1938*: Institutul de Științe Sociale al României.
- Golopenția, A., Golopenția, S. (2002). *Opere complete. Vol I: Sociologie/ Complete Works. Vol I. Sociology*: Editura Enciclopedică.
- Gusti, D. (1937). Știința națiunii /Science of the Nation. *Sociologie românească*, 2(2-3), 49-59.
- Gusti, D. (1939). Istoricul cercetării/ The history of the research. In A. Golopenția & D. C. Georgescu (Eds.), *60 de sate romanesti cercetate de Echipele Studentesti. Ancheta sociologică, condusă de Anton Golopenția și Dr. D. C. Georgescu. Cu un studiu despre Starea de azi a satului românesc și Istoricul cercetării de Prof. D. Gusti (60 Romanian villages in the research of student's teams. Sociological survey directed by Anton Golopenția and Dr. D.C. Georgescu. An introductory study by professor D. Gusti on the situation of the Romanian village of today and the history of the research)* (Vol. I). București: Institutul de Științe Sociale ale României.
- Gusti, D., & Herseni, T. (1940). *Îndrumări pentru monografiile sociologice/ Guidelines for Sociological Monographs*. București: Institutul de Științe Sociale al României.
- Herseni, P. (1940). Publicațiile Școlii Sociologice de la București/ Publications of Bucharest Sociological School. In D. Gusti & T. Herseni (Eds.), *Îndrumări pentru monografiile sociologice (Guidelines for Sociological Monographs)* (pp. 443-474). București: Institutul de Științe Sociale al României.
- Herseni, T. (1941). Sociologia/ Sociology. In N. Bagdasar, T. Herseni & S. S. Bârsănescu (Eds.), *Istoria Filoșofiei Moderne. Vol. V. Filoșofia Românească de la Origini până Astăzi. Omagiu Profesorului Ion Petrovici (History of Modern Philosophy. Vol V. Romanian Philosophy from origins until today. Homage to Profesor Petrovici)* (pp. 437-598). București: Societatea Română de Filoșofie.
- Larionescu, M. (2007). *Istoria sociologiei românești / History of Romanian Sociology*: Ed. Univ. București
- Livezeanu, I. (1998). *Cultură și naționalism în România Mare / Culture and Nationalism in the Great Romania, 1918-1930* (V. Russo, Trans.): Humanitas.
- Manescu, M. (2010). Lega administrativă din 1938. „Un început de reală organizare urbanistică?”/ Administrative law from 1938. „A start to real urbanistic organisation?”. *Urbanismul. Serie nouă*(4), 6-12.
- Measnicov, I. (1938). Portret statistic al ținuturilor / Statistical portrait of counties. *Sociologie Românească*, III(4-6), 230-238.
- Mihăilescu, I., & Rostás, Z. (2007). *Dialog neterminat/ Unfinished dialogue*: Curtea Veche.
- Rostás, Z. (2000). *Monografia ca utopie: interviuri cu Henri H. Stahl (1985-1987) / Monography as an Utopia: interviews with Henry H. Stahl (1985-1987)*: Paideia.
- Rostás, Z. (2001). *O istorie orală a Școlii Sociologice de la București / An oral history of the Sociological School from Bucharest*. București: Printech.
- Rostás, Z. (2003). *Sala luminoasă: primii monografiști ai Școlii gustiene/ The Bright Hall: First Monographists of Gusti School*. Paideia.
- Rostás, Z. (2005). *Atelierul gustian: o abordare organizațională/ Gustian Workshop: an organisational approach*: Tritonic.
- Rostás, Z. (2006). *Parcurs întrerupt. Discipoli din anii 30 ai Școlii gustiene / Interrupted journey. Disciples of the Gustian School in the 30s*. București: Paideia.
- Rostás, Z. (2009). *Strada Latină nr. 8. Monografiști și echipieri gustieni la Fundația Regală Principele Carol / Latin Street number 8. Gustian Monographists and Team Workers to the Royal Foundation Prince Carol, București, Editura Curtea Veche, 2009, 383 p.* Curtea Veche.
- Sandu, D. (2011). Social Disparities in the Regional Development and Policies of Romania *International Review of Social Research*, I(1), 10-30.
- Sandu, D. (2012). „Ridicarea satului” prin el însuși: ideologii și practici în interbelicul românesc/ „Lifting up” of the village by itself: ideologies and practices in Romanian interwar period. *Secolul 21*(1-6).
- Stahl, H. H. (1934). *Tehnica monografiei sociologice/ Technique of the Sociological Monography* (Vol. 2): Editura Institutului Social Român.
- Stahl, H. H. (1939a). *Nerej, un village d'une région archaïque: Les manifestations économiques, juridiques et administratives. Unités, procès et tendances sociales/ Nerej, a Village from an Archaic Region. Social Units, Proceses and Tendencies*: Institut de sciences sociales de Roumanie.
- Stahl, H. H. (1939b). *Pentru sat/ For the Village*. Fundația Culturală Regală „Principele Carol”.
- Stahl, H. H. (1958). *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești, vol. I./ Contributions to „Devalmas” Villages*, București: Acad. RSR.
- Stahl, H. H. (1980). Dimitrie Gusti. Personalitatea și opera/ Dimitrie Gusti. Personality and Works. In H. H. Stahl (Ed.), *Dimitrie Gusti: studii critice (Dimitrie Gusti: Critical Studies)*(pp. 9-53). București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Stahl, H. H. (1981). *Amintiri și gânduri: din vechea școală a „monografiilor sociologice” / Memories and Thoughts from the Old School of „Sociological Monographs”*. București: Minerva.